

Posudek

Petr Píša, *Cenzura v Čechách v kontextu předbřeznové habsburské monarchie*. PhD disertace. UK FF, *Ústav českých dějin* 2018, 294 s. + příloha s. 295 – 432.
Školitelka: doc. PhDr. Magdalena Pokorná, CSc.

Disertace pana Píši je založena na imponujícím rozsahu studia příslušných historických pramenů stejně tak, jako na obsáhlé databázi *Soupis cenzurních zákazů se vztahem k českým zemím (1810 – 1848)*, která je v ní přetištěna v příloze. Pozoruhodný je i jeho záběr do českojazyčné i zahraniční odborné literatury. Název tohoto kvalifikačního textu dobře vystihuje tematická pole autorova výzkumu, jež jsou rozdělena do devíti kapitol. Z těch, v nichž jsou uvedena charakteristická exempla, je sedmá věnována cenzuře literárního díla K. H. Máchy, osmá editorským počínům Václava Hanky a devátá osobnosti „heretického“ katolického duchovního, resp. katechety Bernarda Bolzana, jehož oblíbené promluvy (exhorty) k akademické mládeži (s. 213 ann.) i jiné názory vzbudily u tehdejších držitelů moci značnou nelibost.

Snad by se však dalo více zdůraznit, že díky odmítání jeho osvícených názorů ze strany církve i státu, které mělo de facto podobu cenzurování, musel nakonec opustit (1819) svoji učitelskou pozici na pražské univerzitě, neboť byl donucen podrobit se úřednímu penzionování. Různé podoby cenzurování tak v této restaurační době přispěly ke ztrátě „provinilcova“ povolání, což však představovalo v tehdejších Čechách spíše atypický než typický případ. Za zvlášť přínosné považuji autorovo zjištění, že Bolzanovy spisy, které vyšly ještě za jeho života, se poměrně špatně prodávaly a že německé vydání výboru z jeho exhort (1813) bylo r. 1828 zařazeno do vatikánského indexu prohibit (s. 233 – 235); nicméně však jejich texty kolovaly v okruhu zájemců v opisech.

Kladně hodnotím též autorovy pasáže o cenzurních zkušenostech Františka Palackého. Nicméně však tomuto tématu nevěnoval samostatnou kapitolu. Zajímalo by mě proto celkové shrnutí, v čem byla cenzura vůči němu „jiná“ či „stejná“ než v ostatních případech vzhledem k tomu, že byl

exponentem české stavovské opozice a chráněncem nejvyššího purkrabího v Čechách hr. Karla Chotka, což si autor na několika místech svého výkladu dobře uvědomuje. Jinými slovy, v čem respektoval dobový cenzurní kánon, v čem se mu snažil vzpírat a proč byl ve zvlášť citlivých případech nakonec nalezen *modus vivendi* s oficiální cenzurou, který by byl zřejmě méně významnému autorovi odepřen.

Cenzura příslušného svazku jeho *Geschichte von Böhmen* (III/1, 1845), v němž pojednával o Janu Husovi, je nepochybně pozoruhodným případem tehdejší cenzurní praxe. Po odjezdu Palackého k rodinnému zimnímu pobytu v Nice prováděl totiž z jeho pověření další „mezicenzuru“ a definitivní cenzurní korekce tohoto textu V. V. Tomek. Na toto téma s ním potom korespondoval, protože byl na přání cenzora nucen i nadále zasahovat do výchozího textu, který Palacký před svou cestou do zahraničí na cenzurní nátlak s neskrývanou nelibostí místy upravil a místy přepracoval. Tomek tak byl *de facto* zodpovědný za to, že vydavatel nakonec obdržel definitivní „*imprimatur*“, tj. povolení pro tisk této publikace, který se oproti původním předpokladům opožďoval, což nebylo před částí zainteresované veřejnosti utajeno.

Pikantní na celé záležitosti bylo to, že Palacký ještě předtím, než své dílo předal oficiální cenzuře, provedl „*předcenzuru*“ svého rukopisu, neboť pasáže o Husovi předčítal v kruhu pražských katolických bolzanistů, od nichž očekával, že mu jako historiku-evangelíkovi sdělí své kritické připomínky. Jeho text tak byl cenzurován nejméně třikrát, resp. ve třech rovinách. Tato okolnost je dobrým příkladem toho, jak komplikovaným fenoménem, skládajícím se z řady nezřídka i ambivalentních interakcí mezi státní a církevní kontrolou tištěného slova, autorovou snahou o to, být vydáván, společenským očekáváním a nakladatelskými zájmy, mohlo být tehdejší cenzurování.¹

¹ K tomu srv. autorův výklad na s. 125 – 127 a J. Štaif, František Palacký. Praha 2009, 122 – 125.

Pan Píša je ve svém bádání inspirován výzkumným konceptem označovaným jako „nová cenzura“ (s. 13 ann. aj.). Ve své recenzi kolektivního díla Michael Wögerbauer, Petr Píša, Petr Šámal, Pavel Janáček a kol., *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře I. (1749 – 1938) – II. (1938 – 2014)* jsem jej charakterizoval jako badatelské východisko vázané na výkladový koncept *new censorship*, jenž se opírá mj. o podnětné názory literární historičky Beate Müller/ové, resp. jejího pojetí cenzurního kánonu (viz v disertaci s. 20 ann.). Díky této i jiným inspiracím je i u Petra Píši cenzura chápána jako organická součásti kultury. Proto ji nelze omezit jen na institucionální kulturní politiku v podobě její přímé mocenské intervence do těch textů literární produkce, jež měly ambici být zveřejňovány.

Cenzuru tedy neprovádí jen státem pověřením censoři, neboť se odehrává na více místech vně i uvnitř literárního pole, mj. na úrovni nakladatelské jako ediční politika, lektorování či jazyková redakce a zároveň i jako autorská autocenzura. Její společenská role tak v moderní době osciluje mezi snahou o stabilizaci resp. hierarchizaci kulturních hodnot na straně jedné a úsilím o jejich změnu na straně druhé. Obsahuje v sobě tudíž pestrou hru různorodých zájmů, sporů, významových ambivalencí, dohadování a vyjednávání, jež censurovaným textům nejen ubírají, nýbrž i přidávají významy, což nepochybně sofistikuje sociální a kulturní fenomén autorství.²

V této souvislosti se ovšem otevírá též problém, nakolik lze moderní cenzuru, resp. cenzurování dávat do souvislosti s kulturně antropologickým konceptem tabuizace, která je ve srovnání s nimi historicky mnohem starší kulturní a mocenskou praxí, již je však třeba brát po mém soudu soustavněji v potaz. Pan Píša na toto téma naráží spíše příležitostně než soustavně ve svém komentáři názorů autorské dvojice Jan Assman/Aleida Assmanová a

² Michael Wögerbauer, Petr Píša, Petr Šámal, Pavel Janáček a kol., *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře I. (1749 – 1938) – II. (1938 – 2014)*. Praha 2015: Academia, Ústav pro českou literaturu AV ČR, rec. J. Štaif in: *Bohemia* 2017, Nr. 1, s. 204 -209.

Reinharda Aulichy (s. 21 a 27). Další jeho zmínka se týká tabuizace díla K. H. Máchy, jež se však mohla stát za daných společenských okolností symbolem kulturního útlaku (s. 194).

Z publikace *V obecném zájmu*, jejímž je kolega Píša spoluautorem, přejímá též rozdělení rakouské cenzurní praxe na typ paternalistický, liberální a autoritativní. Důraz přitom klade na první z těchto typů. Zároveň však pracuje s konceptem výběrovosti, jenž byl společný jak pro oficiální cenzuru, tak pro část obrozenců, mezi něž se řadil i Josef Jungmann. Soustřeďuje se přitom na ty koncepty výběrovosti, jimž jde o vyšší kvalitu, resp. závazný literární kánon, kterými se česká kulturní elita snažila čelit nadprodukcí nekvalitních autorských výtvorů. Díky tomu se měla obrozenecká literární tvorba odlišovat jako zvláštní kulturní typ od literární „nadprodukce“ německého literárního trhu. Nejen v literární praxi, nýbrž i ve stylu jednání české obrozenecké společnosti se však setkáváme i s „preventivní národní cenzurou“, což je ovšem způsob jednání mnohem více založený na obezřetnosti než na výběrovosti.

V literárněvědném bádání na tento fenomén před několika léty poukázala Lenka Kusáková, jejíž interpretační přístupy by mohl pan Píša brát ve své disertaci soustavněji v potaz, neboť se týkají rovněž předbřeznové cenzury a zejména pak snah o analýzu čtenářů obrozenecké literární produkce.³ V této souvislosti bych mu však chtěl položit další otázku, proč ve své disertaci nekomentoval Macurův koncept české kultury, jakožto „středu“ mezi dvěma extrémami, tj. stručně řečeno, mezi přejímáním německých vzorů a hledáním vlastní české specifčnosti, což bylo pro příběh české obrozenecké literatury zřejmě příznačnější než tlak na její výběrovost podle zásad upřednostňovaného literárního kánonu.

Zároveň mě poněkud překvapilo, že nevzal v úvahu Palackého bilanční a zároveň i programovou stať v muzejníku *Předmluva k vlasteneckému čtenářstvu* datovanou 2. února 1837, v níž je položen důraz na zkvalitňování

³ Srv. Lenka Kusáková, *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830 – 1850)*. Praha 2012, s. 91.

obrozenecké literární produkce, a to v jednotlivých žánrech její kýžené působnosti. Redakci tohoto časopisu potom předal Šafaříkovi, který se ve stejném roce stal na jeho přímluvu cenzorem české beletristické tvorby (1837 – 1842). Za kritickou reflexi by stála i otázka, zda po smrti císaře Františka I. nedošlo k pozvolnému „tání“ rakouské cenzurní praxe. Domnívám se totiž, že Palacký se díky svým společenským kontaktů na hr. Chotka, který věděl „jak ve Vídni nyní větry vlají“, snažil využít posunů v nejvyšší sféře státní moci k promyšlenému tlaku na rozšiřování kulturního prostoru pro české obrozenecké aktivity, jenž měl ověřovat mj. míru rigidnosti oficiální cenzury.

Do této nové strategie „aktivnější obezřetnosti“ lze též zařadit poměrně úspěšné snahy o encyklopedicko-vzdělávací vydavatelskou politiku *Malice české* (1831). Jako dobrý příklad jejího „vyzrávání“ by ještě před agilní literární kritikou a občansky i nacionálně angažovanou publicistikou Karla Havlíčka Borovského mohla posloužit např. Rubešova hojně vydávaná novela *Pan Amanuensis na venku* (1845), která od idylického žánrového obrázku společnosti doby předbřeznové směřovala již k metaforické, místy i „kousavé“ satíře. Zároveň se otevírá též otázka, zda po r. 1830 neměla české obrozenecká literatura již větší možnosti, aby nabývala na jisté sociálně-kritické tendenci, kterou oficiální cenzura začala tolerovat o něco více, než xenofobii, moderní nacionalismus a s ním spojený historismus.

Chci tím říci, že v Píšově bádání je také možno soustavněji otevřít problém, zda se cenzurní praxe, resp. cenzurní kánon, po celou dobu předbřeznovou pohybovaly v stejném sémantickém poli. Pokud ne, tak co působilo na jejich změny? Důležité přitom též bylo, že po r. 1830 docházelo ke snahám zakládat nové periodické časopisy, přestože řada z nich měla poměrně jepičí život.⁴ Byl bych rád, kdyby se pan Píša k tomu při své obhajobě vyjádřil. Domnívám se totiž, že otázky tohoto typu by mohly rozšířit

⁴ Srv. L. Kusáková, *Literární kultura*, passim. zvl. s. 371 ann.

tematický i konceptuální záběr jeho disertace pro případ, že by ji chtěl vydat tiskem jako monografii, což by bylo vskutku žádoucí.

Z dalších otázek, jež by připadaly v úvahu, uvádím jen problém, do jaké míry byl cenzurní nátlak na autory a zejména pak redaktory v době předbřeznové směřován též k tomu, aby rakouská policie mezi nimi získala své konfidenty. Přitom je i otázkou, zda Karel Sabina byl v tomto ohledu ojedinělým zjevem české kultury. Ostatně, lze v ní rovněž najít literárně činné osoby, které se z tohoto hlediska takřkajíc pohybovaly „mezi proudy“, přičemž měly svou cenu pro „obě strany“? Do zorného úhlu Píšova výzkumu by bylo možno perspektivně zařadit nejen hledisko komparace, o němž se v závěru své disertace zmiňuje, nýbrž i téma obrazu cenzora ve veřejnosti. Právě on totiž vykrytalizoval v řadě posměšných karikatur v prvních měsících revoluce 1848, v nichž jsou cenzoři a cenzurování chápáni jako jeden z hlavních symptomů metternichovského absolutismu. Sémantika tohoto postoje je ostatně mnohem jednoznačnější než badatelský koncept *new censorship*.

Své připomínky tu uvádím proto, že pan Petr Píša napsal mimořádně kvalitní disertaci, již však nelze posuzovat jen z hlediska literárních, nýbrž i sociálních dějin. Oproti svému autorskému podílu na publikaci *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře* ji rovněž rozšířil. Jeho přístup k věci přesahuje nároky, které jsou na tento typ kvalifikačního textu kladeny. Z těchto i jiných důvodů jej rád ***doporučuji k úspěšné obhajobě.***

V Praze 8. 6. 2018

Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.